

1992 M. KONSTITUCIJOS RENGIMAS: TO LAIKOTARPIO UŽRAŠŲ FRAGMENTAI

Vytautas Sinkevičius

Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto
Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4546
Elektroninis paštas v.sinkevicius@lrkt.lt

Pateikta 2012 m. balandžio 4 d., parengta spausdinti 2012 m. liepos 12 d.

Santrauka. Straipsnyje pateikiami jo autoriaus 1991–1992 m. darytų užrašų apie Laikinosios komisijos Konstitucijos projektui parengti ir Konstitucijos projekto rengimo darbo grupės posėdžius fragmentai. Jie atskleidžia Konstituciją rengusių deputatų ir teisės specialistų požiūrių įvairovę, ypač į tai, kokia turi būti valstybės valdžių sąranga, įgaliojimai, tarpusavio sąveika. Laikinosios komisijos parengtas projektas buvo grindžiamas parlamentinės respublikos valdymo forma, o Sąjūdžio koalicijos „Už demokratinę Lietuvą“ parengtame Konstitucijos projekte dominavo pusiau prezidentinės respublikos valdymo modelis. Buvo ieškoma politinių ir teisinių kompromisų, tam buvo sudaryta Konstitucinių problemų derinimo grupė. 1992 m. rugsėjo pabaigoje – spalio pradžioje iš dviejų alternatyvių Konstitucijos projektų buvo parengtas vienas kompromisinis projektas, kuris buvo pateiktas Aukščiausiajai Tarybai, o vėliau – Tautos referendumui. Straipsnyje pateikiama trumpa 1992 m. Konstitucijos projekto rengimo chronologija.

Reikšminiai žodžiai: Konstitucijos projekto rengimo chronologija, Laikinoji komisija Konstitucijos projektui parengti, du alternatyvūs Konstitucijos projektai, kompromisinis Konstitucijos projektas.

Vietoj įvado

1990 m. kovo 11 d. priėmus Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą (Laikinąją Konstituciją) labai greitai paaiškėjo, kad jis neatitinka naujų visuomenės ir valstybės poreikių, naujai besiklostančių ekonominių, politinių, socialinių santykių. Tapo akivaizdu, jog būtina kuo skubiau parengti naują Konstituciją. Jos rengimas vyko aštriai diskutuojant dėl įvairių dalykų, o ypač dėl valstybės valdžių sąrangos, jų įgaliojimų ir tarpusavio santykių. Straipsnio autorius tiesiogiai dalyvavo rengiant Konstitucijos projektą, buvo Konstitucijos projekto rengimo darbo grupės narys. Straipsnyje pateikiami jo autoriaus tuo laikotarpiu darytų užrašų apie Laikinosios komisijos Konstitucijos projektui parengti ir darbo grupės posėdžius fragmentai. Jie atskleidžia ją rengusių deputatų ir teisės specialistų pažiūrų įvairovę, parodo, kaip nelengvai atsirado Konstitucijos projektas. Tai patvirtina ir Konstitucijos projekto rengimo chronologija. 1990 m. ir 1991 m. pirmoje pusėje buvo paskelbti pirmieji Konstitucijų projektai (parengti Lietuvos teisininkų ir filosofų draugijų narių, Lietuvos demokratinės darbo partijos, amerikiečių L. Wyman ir B. Džonsono)¹. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. lapkričio 7 d. nutarimu buvo sudaryta deputatų grupė parengti Konstitucijos koncepcijos metmenis². Lietuvos Sąjūdžio Seimo taryba 1991 m. spalio 22 d. paskelbė pareiškimą „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento institucijos atkūrimo“³. 1991 m. lapkričio 5 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos konstitucingumo raidos“⁴, o 1991 m. gruodžio 10 d. nutarimu sudarė Laikinąją komisiją Konstitucijos projektui parengti⁵. 1992 m. kovo 3 d. minėta Laikinoji komisija aprobavo savo parengtą Konstitucijos projektą; jis buvo pateiktas Aukščiausiajai Tarybai. Trys Laikinosios komisijos nariai pateikė daugelio Konstitucijos straipsnių alternatyvas⁶. 1992 m. balandžio 21 d. Aukščiausioji Taryba pritarė Laikinosios komisijos atliktam darbu ir nutarė pateikti projektą visuomenei svarstyti⁷. 1992 m. gegužės 6 d. Lietuvos Sąjūdis, Demokratų partija, Krikščionių demokratų partija, Lietuvos tautininkų sąjunga sudarė koaliciją alternatyviam Konstitucijos projektui parengti⁸. Netrukus spaudoje buvo paskelbtas Sąjūdžio koalicijos „Už demokratinę Lietuvą“ parengtas alternaty-

-
- 1 Žilys, J. Konstitucijos koncepcijos metmenys – žingsnis Lietuvos Respublikos Konstitucijos link. *Justitia*. 2001, 3: 7.
 - 2 Šis nutarimas „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žiniuose“ nebuvo skelbtas. Jis yra Seimo Teisės aktų duomenų bazėje, jo Nr. I-753.
 - 3 Lietuvos Sąjūdžio Seimo tarybos 1991 m. spalio 22 d. pareiškimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento institucijos atkūrimo“. *Lietuvos aidas*. 1991 m. spalio 29 d.
 - 4 Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl Lietuvos konstitucingumo raidos“. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1991, Nr. 32-874.
 - 5 Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl laikinosios komisijos Konstitucijos projektui parengti sudarymo“. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1991, Nr. 36-978.
 - 6 Žilys, J. 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos kai kurios teisinės ir politinės ištakos. *Jurisprudencija*. 2002, 30(22): 169.
 - 7 Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas. *Lietuvos aidas*. 1992 m. gegužės 1 d.
 - 8 Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas. *Lietuvos aidas*. 1992 m. gegužės 6 d.

vus Konstitucijos projektas⁹. 1992 m. gegužės 23 d. įvyko referendumas dėl Lietuvos Respublikos Prezidento institucijos atkūrimo – šiam pasiūlymui nebuvo pritarta. Taip atsirado du alternatyvūs Konstitucijos projektai. Esminis jų skirtumas: skirtingas požiūris į tai, kokia turi būti valstybės valdžių sąranga, įgaliojimai, tarpusavio sąveika. Laikinosios komisijos parengtas projektas buvo grindžiamas parlamentinės respublikos valdymo forma, o Sąjūdžio koalicijos „Už demokratinę Lietuvą“ parengtame Konstitucijos projekte dominavo pusiau prezidentinės respublikos valdymo modelis. Siekiant parengti vieną Konstitucijos projektą, kurį būtų galima teikti Tautos referendumui, buvo ieškoma politinių ir teisinių kompromisų. Tam buvo sudaryta Konstitucinių problemų derinimo grupė. Aukščiausioji Taryba 1992 m. rugpjūčio 14 d. pritarė Derinimo grupės parengtam protokolui¹⁰. 1992 m. rugsėjo pabaigoje – spalio pradžioje iš dviejų alternatyvių Konstitucijos projektų buvo parengtas vienas vadinamasis „kompromisinis“ Konstitucijos projektas, kuris buvo pateiktas Aukščiausiajai Tarybai, o vėliau – Tautos referendumui.

1. Iš dienoraščio

1991 m. vasario 18 d. (pirmadienis). Vakare (18.30) vyko Konstitucijos projekto rengimo grupės posėdis. Vadovavo V. Landsbergis. Amerikiečiai L. Wyman ir B. Džonsonas pateikė savo parengtą Konstitucijos projektą, kuris grindžiamas prezidentine valdymo forma ir yra JAV konstitucijos modelis. Tiesa, truputėlį pataisytas ir, kaip jie patys sako, pritaikytas Lietuvai. L. Wyman sako, kad mes patys nežinome, kaip rašyti Konstituciją, nežinome, kur kreiptis ir kas mums gali padėti, todėl jie jaučia pareigą padėti Lietuvai. Taigi, pasirodo, kad mes patys nieko nesugebame?! J. Galginaitis tyliai klausia manęs: kodėl jie mus laiko papuasais, ar mes panašūs į juos? K. Lapinskas ir S. Stačiokas žvalgydamiesi vienas į kitą kantriai laukė, kol B. Džonsonas dėstė elementarius dalykus; P. Kūris taip pat tylėjo, tačiau visų veido išraiška buvo tokia ironiška, kad jos nesuprato tik tas, kas nenorėjo suprasti ... Tačiau, atrodo, jog tai, ką sakė B. Džonsonas, posėdyje dalyvavusiems kai kuriems mūsų labai aukštiesiems politikams buvo naujiena, nes jie vis ragino užsirašyti, nes tai esą labai svarbu, ir net stebėjosi, kodėl mes, posėdyje dalyvaujantys teisininkai, neužsirašome to, ką sako kolegos amerikiečiai ... Tiesiog nebuvo ką užsirašyti.

L. Wyman, B. Džonsonas ir A. Dziegoraitis atkakliai perša prezidentinę valdymo formą. Kai K. Lapinskas pasiūlė Pirmininkui pateikti Aukščiausiajai Tarybai abu Konstitucijos variantus (parlamentinės ir prezidentinės respublikos) Pirmininkas lyg teisindamasis atsakė, kad jis visiškai nesirengia teikti prioriteto prezidentinei formai, kad tai yra konsultantų nuomonė ir kad mums reikia žinoti pasaulio valstybių patirtį... .

9 Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas. *Lietuvos aidas*. 1992 m. gegužės 19 d.

10 Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl pritarimo Aukščiausiosios Tarybos konstitucinių problemų derinimo grupės protokolui“. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1992, Nr. 24-708.

J. Galginaitis įtaria, kad vyksta žaidimas, kad L. Wyman ne šiaip sau labai proteguojama, visur remiama ir jos žodžiais dažnai remiamasi. Taip mano ir kai kurie kiti grupės nariai. J. Žilys man tiesiai pasakė: Vytai, pamatysi, turėsime prezidentinę respubliką.

<...>. L. Wyman informavo, kad JAV kongresmenų delegacija, kuri neseniai lankėsi pas mus, pavadė jai atrinkti 30-ties žmonių grupę, kuri galėtų maždaug pusmečiui vykti į JAV ir ten pasimokyti. Kai sugrįš, jie tuojau pat galės pradėti vykdyti naują Konstituciją. Įdomu, ką tokio jie ten išmoks, kad gautas žinias iš karto pritaikytų visiškai kitoje realybėje, Lietuvoje?! Ko gero, L. Wyman įsitikinusi, kad mes nukopijuosime JAV konstituciją, jų teisės sistemą ir ja naudosisimės. Tačiau JAV konstitucija ne mūsų tradicijai, ne mūsų politinei kultūrai, teisinei sąmonei. Mes turime pakankamai savo molio, kad galėtume nulipdyti savo Konstituciją. Kaip ji iki šiol to nesupranta? O gal tik vaizduoja, kad nesupranta? Apskritai, jos ir jos vyro B. Džonsono pasitikėjimas savimi tiesiog stebina ... (rimtais veidais dėsto elementarias vadovėlines tiesas, manydami, kad atskleidžia kažką ypač vertingą. Mūsų profesūra tik iš pagarbos Pirmininkui tiesiai nepasako jam visko, ką galvoja apie tokius konsultantus. O gal reiktų pasakyti, sutautume laiko!).

Galvoju dar apie vieną dalyką, kuris verčia susimąstyti. Kodėl taip prastai organizuojami grupės posėdžiai? Diskusijos chaotiškos, klausimai ir problemos neakcentuojamos, daug tuščiažodžiavimo, „nuėjimo į šalį“. Ar iš nepatyrimo, ar todėl, kad siekiama konkretaus tikslo: pripratinti prie prezidentinės respublikos idėjos, aptarti ją įvairiais aspektais, o paskui įgyvendinti? Jeigu ne viską iš karto, tai bent kai kuriuos elementus ... Nežinau, gal aš klystu, tačiau kartais apima būtent tokios abejonės, nes daug ko iš to, kas vyksta, negaliu suprasti.

1991 m. kovo 4 d. (pirmadienis). Apie 11 val. paskambino Pirmininko sekretorė ir pasakė, kad šiandien 16 val. yra kviečiamas Konstitucijos grupės posėdis, kad reikia informuoti narius. Tai buvo truputį netikėta, nes posėdžiui reikia pasirengti, o mes dar nebuvo padarę to, ką planavome. Nuėjau pas J. Žilį, pas jį radau J. Prapiestį. Pasakiau apie posėdį. Prisimindamas praėjusio posėdžio metu mūsų skyriui (Aukščiausios Tarybos Juridiniam skyriui – *aut. paaiškinimas*) duotą pavedimą apibendrinti turimą medžiagą, pasiūliau J. Žiliui pakviesti A. Dziegoraitį, S. Stačioką ir pamėginti parengti vieną variantą su alternatyvomis. Jis iš karto sutiko. S. Stačioko neradau, jis buvo paskaitose; apie 14 val. atėjo A. Dziegoraitis. Mes su J. Žiliu jau buvome peržiūrėję tekstus, kuriuos parengė Z. Namavičius, S. Stačiokas, K. Lapinskas (vienas tekstas), ir kitą tekstą, kurį pateikė B. Nemickas ir A. Dziegoraitis. Skirtumų buvo nedaug, pagrindu paėmėme K. Lapinsko grupės tekstą, o A. Dziegoraičio teksto dalis tik klįjavome prie jo. Baigėme prieš pat posėdį, skubiai nunešiau naują bendrą variantą „dauginti“, tai užtruko apie 15 min., tad į komisijos posėdį nuėjau tik 16.10. Pas Pirmininką jau buvo susirinkę P. Kūris, S. Stačiokas, J. Galginaitis, A. Paulauskas, A. Taurantas, J. Žilys, A. Dziegoraitis, Z. Namavičius. Išdalinau projekto tekstą. Komisija iš karto pradėjo jį svarstyti. Darbą baigėme apie 19 val., nes Pirmininkas skubėjo į spaudos konferenciją.

Peržiūrėjome tik 4 psl. iš 15-os. Kai svarstėme straipsnius apie žmogaus teises, pasiūliau pasirinkti kitokį dėstymo būdą, t. y. rašyti, kad „niekas negali... varžyti, pažeisti, trukdyti“ ir pan., o ne taip, kaip iki šiol vartojome – „žmogus turi teisę...“. Argumentavau, kad taip yra JAV konstitucijoje. Be abejo, grupės nariai teisininkai gerai žinojo apie tokį teisių ir laisvių formulavimo būdą, jie pritarė, grupė sutiko. Sutarta, kad perredaguosime visus straipsnius ir pasirinksiame „teigimo“ formą ir „draudimo“ pažeisti teises ir laisves formą (juk jos yra prigimtinės).

1991 m. kovo 10 d. Visą savaitę vyko Konstitucijos projekto grupės posėdžiai. Pradėdavo vėlai vakare, apie 20 val. ir trukdavo iki vidurnakčio, o kartais ir ilgiau.

Č. Stankevičius kategoriškai tik už parlamentinę respubliką, todėl siekia įrašyti nuostatas, kurios nesudarytų net mažiausios galimybės įsitvirtinti Prezidentui. Jis pasiūlė įrašyti, kad Prezidentą renka tik Seimas, tačiau kiti grupės nariai jo pasiūlymo lyg „neišgirdo“, todėl projekte liko ir kitas variantas, t. y. Prezidentą gali rinkti tauta (tiesiogiai).

Nustebino Č. Stankevičiaus pozicija ir supratimas apie teismo nepriklausomumą. Posėdyje jis kelis kartus teiravosi: „nesuprantu, kaip bus kontroliuojamas teismas. Niekaip negaliu sutikti, kad teisėjai būtų skiriami iki gyvos galvos“. J. Galginaitis, J. Žilys ir aš įrodinėjome, kad teismo nepriklausomybė yra būtina, kad tai mažesnė blogybė negu jo priklausomybė ir kontrolė. Tačiau Č. Stankevičius vis klausinėjo: „kaip bus kontroliuojamas teismas“? Tuomet nuėjau į savo darbo kabinetą, atsinešiau straipsnį apie suvienytos Vokietijos justiciją ir garsiai perskaičiau tą vietą, kurioje rašoma apie teismų nepriklausomybę, apie tai, kad žmonija iki šiol nieko geresnio nesugalvojo, norėdama užtikrinti įstatymo galią. Č. Stankevičius pasiklausė, patylėjo, tačiau ką jis galvoja – neaišku. Jeigu taip mąsto vienas iš aukščiausių valstybės pareigūnų, darosi neramu. Vėliau A. Paulauskas (tuometinis Lietuvos Respublikos prokuroras – *autor. paaiškinimas*) pasakojo, kad ir jam Č. Stankevičius kelis kartus sakęs, jog „reikia pagalvoti apie teismų kontrolę, nes teismai ne visada teisingai sprendžia bylas“. Ir dar priminė vieną konkrečią bylą dėl vieno namo Kaune. Ją nagrinėjo ir tikrino visų grandžių teismai, žiūrėjo prokuratūra, tačiau ieškovas liko nepatenkintas, nes byla buvo išspręsta ne jo naudai. Č. Stankevičius pasiūlė A. Paulauskui užprotestuoti teismo sprendimą ir pagrasino, kad jeigu tai nebus padaryta, tuomet jis „perduos bylą nagrinėti parlamentui“. Taigi, su tokiu supratimu apie teismo nepriklausomumą galima labai toli nueiti... Politikai vėl pradės nagrinėti konkrečias teismines bylas?! Toks etapas mūsų istorijoje jau buvo, argi jau užmiršome, kuo visa tai baigėsi ... Apie dar vieną įdomų dalyką. Č. Stankevičius visus labai ragino pagalvoti, kaip bus įgyvendinama Konstitucija, kokia tvarka bus formuojami nauji valdžios organai. S. Stačiokas pasiūlė variantą, kurio pagrindinė idėja tokia – dabar veikiančios institucijos išlaiko savo įgaliojimus iki kadencijos pabaigos arba iki tol, kol bus reorganizuotos. Kai šis pasiūlymas buvo pateiktas, deputatai – grupės nariai, net kažkaip lengviau atsikvėpė: jų įgaliojimai greitai nesibaigs! Vėliau S. Stačiokas šypsodamasis sakė; na štai, atrodo pavyko nuraminti žmones.

Vienu metu Č. Stankevičius net buvo suabejojęs, ar jis neturi pasitraukti iš grupės, nes svarstomas ir prezidentinės respublikos modelis. Jis klausinėjo J. Žilio, iš kur

grupėje atsirado A. Dziegoraitis, kas jis ir kodėl taip atkakliai perša prezidentinį modelį. Kai J. Žilys atsakė, jog grupės dauguma remia parlamentinės respublikos modelį, Č. Stankevičius nusiramino.

V. Landsbergis forsuoja grupės darbą. Jis labai nori, kad iki kovo 11 d. jau turėtume kažkokį variantą, apie kurį būtų galima paskelbti visuomenei, kurį būtų galima svarstyti. Jis, kaip visada, santūrus, netgi tais atvejais, kai Č. Stankevičius, išvelgęs bent mažiausią galimybę stipriai prezidentinei valdžiai, puola įrodinėti, jog reikia daryti kitaip. Tiesiog pažvelgia į jį ir pasako: „Klausyk, Česlovai, juk viso šito čia nėra“. Arba paprasčiausiai nusileidžia ir sutinka su jo siūlymais, sakydamas: „Juk tai dar ne Konstitucija, tegul ją pasvarsto, vėliau pažiūrėsime.“ Na, o kartais tiesiog pajuokauja, ironizuoja ir sutinka. Taip buvo ir tada, kai kilo diskusija, ar Prezidentas galės daryti įtaką ministrams. Seimo deputatai tai darys panaudodami paklausimus ir kitus būdus, ko nenumatyta Prezidentui. Pirmininkas paklausė: tai kaip gi čia bus, Prezidentas ir nieko negalės padaryti ministru? J. Žilys pamėgino aiškinti, kad Prezidentas visada ras vieną ar kitą galimybę paveikti ministrą. V. Landsbergis replikavo: ar aš turėsiu turėti savo deputatų, na, bent vieną deputatą? Ar tai turėjote galvoje? (žinoma, tai visus gerokai pralinksmino).

A. Taurantas pasiūlė įrašyti, kad rinkimai vykdomi proporcinge sistema, t. y. bus balsuojama už partijų sąrašus. Šį pasiūlymą įrašėme į tekstą, tačiau jo nekritikavo tik dvi dienas. Trečią dieną Pirmininkas ir Č. Stankevičius paklausė: o ką reikės daryti žmonėms, kurie norės būti kandidatais, tačiau nenorės priklausyti jokiai partijai? Juk be jos paramos jie nepateks į sąrašus, turės žymiai mažiau šansų. A. Taurantas dar mėgino paaiškinti, kad tai paskatins partijų kūrimąsi, tačiau jo argumentai nebuvo labai įtikinami, todėl atsirado alternatyva – deputatai gali būti renkami ir mažoritarine sistema.

Konstitucijos koncepciją baigėme rengti kovo 7 d. apie 24 val. Penktadienį tikslinome redakciją, padauginau tekstą grupės nariams. Kelias dienas bus galima ramiai paskaityti, o sekmadienį, kovo 10 d. vakare, 20 val. įvyks Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo posėdis, kuriame ši koncepcija turėtų būti kažkaip įvertinta.

1991 m. balandžio 24 d. (trečiadienis). Įvyko Konstitucijos projekto rengimo grupės posėdis. Nutarta šiame etape daugiau nieko netaisyti, Konstitucijos koncepciją skelbti svarstyti visuomenei.

2. Iš Laikinosios komisijos Konstitucijos projektui parengti posėdžių užrašų

1992 m. sausio 27 d. (pirmadienis). Dalyvauja: K. Lapinskas, R. Ozolas, V. Andriukaitis, B. Genzelis, Z. Šličytė, K. Motieka, S. Kruopas, J. Liaučius, A. Tauranta, D. Morkūnas, Z. Balcevičius, N. Rasimavičius, E. Jarašiūnas, J. Žilys, V. Sinkevičius, G. Bulotas.

Klausimai: 1) valstybės valdžios struktūra; 2) komisijos vidinis reglamentas (darbo taisyklės; turės parengti teisininkai – J. Žilys, V. Sinkevičius ir G. Bulotas).

Dėl Konstitucijos projekto teksto: formuluotės turi būti lakoniškos, tačiau aiškios, pakankamai detalios, kad jų negalima būtų skirtingai traktuoti; vengti formuluočių, kurias greitai gali tekti keisti; rašyti platesnį, išsamesni tekstą, tačiau lakoniškai.

Sutarta, kad Konstitucijos dalį apie žmogaus teises rašys E. Kūris ir Š. Vilčinskas; dalį apie valdžios institucijas, jų struktūrą, tarpusavio santykius – J. Žilys, V. Sinkevičius, G. Bulotas.

Sutarta dėl Konstitucijos rengimo etapų: 1) pirmas projekto variantas – iki kovo 15 d.; 2) bendra diskusija parlamente dėl principinių teiginių – nuo kovo 15 d. iki balandžio vidurio; 3) Konstitucijos projekto svarstymas visuomenėje – nuo balandžio vidurio iki rugsėjo 1d.; 4) Konstitucijos projekto taisymai ir papildymai – iki spalio 1 d.; 5) pataisyto projekto pateikimas Aukščiausiai Tarybai – apie spalio 15 d.

Diskusija dėl valdžios institucijų ir jų struktūros. Pagrindinis klausimas – kokios valstybės norime; nuo to priklausys principai, kuriuos formuluosime.

R. Ozolas. Buvo referendumas, jame suformuluoti pagrindiniai teiginiai. Tai demokratinė respublika. Būtų naudingiau, jeigu dominuotų vykdomoji valdžia. Vykdomoji valdžia turi būti griežtai kontroliuojama. Ją gali kontroliuoti tik parlamentas, nes vienas asmuo, pvz., Prezidentas, to nepajėgs padaryti. Prezidentas gali būti, tačiau jo įgaliojimai turi būti kuo mažesni. Visuomenėje yra vienmatiskas požiūris, žmonės gali pradėti diktuoti Prezidentui, jis gali neatsilaikyti. Jis negali būti vienas atsakingas už valstybę. Manau, kad taip turėsime gyventi dar maždaug 20 metų. Taigi, stiprinti parlamentinės respublikos koncepciją.

Valstybė turi būti nacionalinė. Ji turi būti orientuota ir į pasaulį, turi būti atvira. Lietuvių tautą irgi turime matyti pasaulio plėtotės kontekste. Niekas negali pateisinti veiksmų prieš žmogų, prieš žmoniškumą.

V. Andriukaitis. Europa turi stiprų parlamentarizmo modelį. Prancūzijoje taip pat stiprus ir parlamentas. Lietuva turėjo 1922 m. Konstituciją, tai parlamentarizmo pavyzdys. Sąjūdžio programoje irgi parlamentinė, demokratinė respublika. To nereikia keisti. Prezidentas galimas, bet pačioje parlamentarizmo struktūroje. Prioritetas – žmogaus laisvės, tautos laisvės.

Dėl „dvejų“ ar „vienų“ rūmų? Dar reikia pasitarti. Demokratija yra silpna, abu modeliai turi savo privalumų.

B. Genzelis. Buvo referendumas, jo rezultatai žinomi. Prezidentinės respublikos galimos tik ten, kur yra demokratijos tradicijos. Pas mus – tik parlamentinė respublika. Turi būti sunkus Konstitucijos keitimo mechanizmas. Prezidentinėje respublikoje gali įsivyravoti totalitarizmas. Prezidentas galimas tik kaip valstybės reprezentantas. Stipri valdžia turi būti Vyriausybėje. Ji turi būti gerai kontroliuojama. Konstituciją reikia kurti valstybei, o ne konkrečiam asmeniui. Kontrolės sistemoje – ir Konstitucinis Teismas. Jis prižiūrės, kad ir Prezidentas neviršytų savo įgaliojimų. Konstitucinio Teismo sprendimai turi būti privalomi visiems, net parlamentui ir Prezidentui. Aš už parlamentinę respubliką. Teisėta tik 1922 m. Konstitucija, kitos Konstitucijos buvo primestos.

Z. Šličytė. Valdžią reikia padalinti. Vykdomoji valdžia – tai ne tik įstatymų vykdymas. Tai ir valdymas, administravimas. Ji ne tik vykdo įstatymus, bet ir priima aktus nustatytose leistuose ribose. Valstybės galva Prezidentas taip pat turi turėti galimybę

veikti ir parlamentą, ir Vyriausybę. Jis turi turėti teisę siūlyti Seimui priimti įstatymus, gražinti juos papildomai svarstyti; Prezidentas pasirašo ir Vyriausybės aktus.

Teisminė valdžia – sudėtinė valdžios dalis. Visos trys valdžios turi būti kontroliuojamos. Koks mechanizmas? Konstitucinis Teismas kontroliuos tik tai, ar priimti aktai atitinka Konstituciją. Gal reikia ir administracinio teismo, kuris kontroliuos pareigūnų veiksmus?

Valdžių atribojimas – per Prezidentą, kuris reguliuoja valdymą.

N. Rasimavičius. Nors referendumas ir pasisakė už parlamentinę respubliką, tačiau tos tezės niekas gerai nediskutavo. Konstitucija nebus ilgaamžė, dabar tokios parengti nepavyks, tai neįmanoma. Istorija rodo, kad visi, kurie po karo priėmė labai geras demokratines Konstitucijas, ėjo per diktatūrą, fašizmą ir pan. (!?) Visos valdžios parlamentui negalima atiduoti. Jis yra amorfinė masė, korumpuotas. Reikia ieškoti vidurio: nei parlamentas, nei Prezidentas negali turėti absoliučios valdžios. Parlamentas turi turėti galimybę save paleisti. Turime remtis Prancūzijos pavyzdžiu, kad visos valdžios turėtų stiprius įgaliojimus.

Z. Šličytė. Svarbu ieškoti būdų, kaip parlamentas galėtų efektyviai kontroliuoti Vyriausybę.

K. Motieka. Nors ir pasisakome už demokratiją, tačiau be tikro valdžių atskyrimo jokios demokratijos nebus. Nuogaštauju, kai Prezidentą bandoma jungti su Vyriausybe. Tai didžiausias pavojus, kai vykdomoji ir įstatymų leidžiamoji valdžios yra sumaišytos. Savivalda rodo, kad sumaišyti pavojinga. Svarbiau atidalinti valdžias. Negalima net galvoti apie teismų kontrolę. Tai neleis įgyvendinti įstatymų. Teisėjai turi būti „atsakomingi“, bet ne kontroliuojami.

E. Jarašiūnas. Konstitucija turi stovėti ant šios dienos realybės pamato. Turime žiūrėti, ko norime ir kas tai mums gali garantuoti. Svarbiausia – užtikrinti visuomenės stabilumą. Kas jį gali užtikrinti? Ar esamos struktūros gali tai padaryti? Reikalinga veiksminga valdžia. Jeigu nesugebame užtikrinti įstatymo galiojimo – blogai. Valdžios turi būti savarankiškos, stiprios, tarp jų turi būti pusiausvyra. 1922 m. Konstitucija yra tik ideali forma, bet jos turinys diskutuotinas. Jie irgi rėmėsi Prancūzijos modeliais. Mechanškai negalime perkelti į šias dienas. Taigi – subalansuoti, jausti ryšį, saiką ir pan.

Z. Balcevičius. Valdymo forma yra labai svarbu. Turime ir tradicijas. Tik parlamentinė demokratinė respublika. Konstitucinis Teismas yra būtinas. Fašizmo pavojus ragina pasirinkti tik parlamentinę respubliką.

D. Morkūnas. Atstovauju liberalų frakcijai. Turime orientuotis į realybę, kad valdžia būtų efektyvi ir veiksminga. Siekti valdžių atskyrimo, stiprios vykdomosios valdžios. Numatyti atsvaras. Kaip užtikrinti įstatymų vykdymą? Jeigu bus prezidentinė sistema, galimos šios atsvaros: 1) visuomenė gali pati kontroliuoti; tai įmanoma tik demokratinėje visuomenėje; pas mus šių sąlygų nėra. Prezidentas gali tapti tautos vadu, jis ims daryti daugiau negu jam leista; 2) vykdomoji valdžia turi remtis Seimo suteiktais įgaliojimais, būti jo kontroliuojama.

Man artimesni Vokietijos, Didžiosios Britanijos modeliai. Vyriausybė turi turėti stiprius įgaliojimus.

J. Liaučius. Remiuosi referendumo rezultatais (vasario 9 d.). Turi būti valdžių balansas. Kol kas veikia tik dvi valdžios. Norint pasiekti balansą, reikia padidinti teismų vaidmenį. Mums reikia dvejų rūmų parlamento. Vieni kontroliuotų Vyriausybės veiklą. Prezidentas turi turėti didelius įgaliojimus, bet ne parlamento sąskaita. Galutinis žodis turi priklausyti parlamentui. Dabar daug ką lemia korupciniai ryšiai.

A. Taurantas. Jau vėlu rengti švietėjiškus seminarus, reikia darbo. Aš už parlamentinę respubliką. Turime tartis dėl atskirų valdžių įgaliojimų ir jų paskirstymo. Juk niekas iš mūsų neremia JAV modelio... Turime matyti realijas, gyvename Europoje. Valdžios efektyvumą galima įgyvendinti įvairiais būdais. Tai, kas buvo galima viduramžiais, šiais laikais yra neįmanoma. Žmogus turi būti laisvas, nejausti prievartos. Parlamente yra atstovaujama, tai yra pagrindas. Kaip rasti vidurį tarp efektyvumo ir visuomenės poreikių?

K. Lapinskas. Mes patys nutarėme, kad pasikeisime nuomonėmis, manau, tai buvo naudinga. Valdžios struktūra: alternatyvos valdžių padalijimo teorijai nėra. Kitaip ne užtikrinsime demokratijos, bus valdžios uzurpacija, autoritarizmas. Turime daug pavyzdžių. Svarbiausia – neleisti vienose rankose sutelkti absoliučios valdžios. Įstatymų leidyba – tik Seime. Vykdomoji valdžia – pagal kokį modelį (prezidentinį ar parlamentinį) ši valdžia turi būti formuojama? (JAV modelis – tik Prezidentas atsako už vykdomąją valdžią). Jeigu pasirinksiame šį modelį, turime galvoti apie Vyriausybės vaidmenį. Europoje tokio modelio nėra. Turime kitas tradicijas. Dideli Prezidento įgaliojimai negalimi ir Vyriausybės sąskaita. Jeigu taip bus – parlamentas turi būti dar stipresnis. Kitaip ateisime į autoritarizmą. Negalime sukurti sąlygų, kad būtų galimybė jam atsirasti. Viena didžiausių garantijų – parlamentas negali būti paleidžiamas. Taigi, pagrindinė problema – valdžių atskyrimo principas. Vykdomoji valdžia – geras pavyzdys 1922 m. Konstitucija. Prezidento valdžia negali būti stiprinama parlamento sąskaita. Prezidentui galima leisti: pasirašyti aktus; atidedamasis „veto“, daugiau – ne. Dabar dvejų parlamento rūmų nereikia, nes darbas dar labiau sulėtėja. Parlamentas bus dar daugiau kaltinamas. Labai svarbu išskirti teisminę valdžią, ji turi būti stipri ir nepriklausoma.

A. Taurantas. Turime nurodyti konkrečius atvejus, kai Seimas gali nutraukti savo veiklą. Tai ne Seimo „paleidimas“, o naujų rinkimų skelbimas. „Paleisti“ nepaskyrus naujų rinkimų – tai jau diktatūra.

1992 m. sausio 29 d. (trečiadienis). K. Lapinskas, R. Ozolas, B. Genzelis, V. Andriukaitis, E. Jarašiūnas, S. Kruopas, D. Morkūnas, J. Liaučius, R. Mockevičius, J. Žilys, V. Sinkevičius. Vėliau ateina A. Taurantas.

Organizaciniai klausimai.

K. Lapinskas: noriu padaryti pareiškimą. Mes sutariame pagrindiniais klausimais, tačiau komisija sudaryta frakcijų pagrindu. Kaip išvengti frakcijų nesutarimų, nes jie turi pagrindą. Man rūpi ir atsakomybė, kurią mums užkrovė parlamentas, nes jeigu neparengsime projekto, Konstitucijos priėmimas dar labiau užsitęs. Jaučiu nusiteikimą dirbti sutartinai, žinau, kad yra įvairių Konstitucijos projektų: LDDP, Socialdemokratų, yra pagal 1938 m. modelį, L. Wyman projektas, liberalai turi savo projektą. Mes neturime jų imti pagrindu, nes tai bus pasidavimas kuriai nors vienai politinei jėgai. Projektas – tai mūsų uždavinys, jis bus tik mūsų komisijos kūrinys. Čia atstovaujamos visos frak-

cijos, turime rasti sutarimą, sukurti projektą nepasiduodami įtakoms, pradėti nuo nulio. Aš, kaip komisijos pirmininkas, taip pat turiu turėti galimybę pasakyti savo asmeninę nuomonę. Noriu turėti galimybę paaiškinti teorinius ir kitus dalykus, kai bus klausimų.

B. Genzelis. Sutinku, kad neturime atiduoti prioriteto kokiam nors vienam Konstitucijos projektui, tačiau jų tekstais turime naudotis, tai mums pravers.

V. Andriukaitis. Socialdemokratai nerengė Konstitucijos, turime tik kai kurias tezes.

J. Liaučius. Pritariu komisijos pirmininkui, kad be sutarimo, tampomi įvairių politinių jėgų neparengsime Konstitucijos. Neskubėkime bendrauti su spauda, jie tik sukels nereikalingų aistrų, trukdys produktyviai dirbti.

R. Ozolas. Jeigu nesutarsime, reikės formuluoti alternatyvas, teiksime parlamentui.

D. Morkūnas. Gal į posėdžius reikia kviešti ir ekspertus, jie taip pat gali teikti paaiškinimus, ypač tada, kai sprendžiami esminiai dalykai.

K. Lapinskas. Ekspertai įsitrauks vėliau; kiekvienas iš mūsų gali konsultuotis su kuo tik nori; galime daryti platesnius aptarimus. Noriu pasakyti dėl informacijos spaudai. Turime pasitarti, ar reikia teikti, ir kiek teikti.

V. Andriukaitis. Turime apsiriboti komunikatais ir pan. Tegul teikia komisijos pirmininkas, trumpai ir pan.

D. Morkūnas. Kol neturime tvirtos nuomonės atskirais klausimais, pareiškimų reikėtų vengti. Ypač tada, kai nuomonės skiriasi.

A. Taurantas. Spaudos dalyvavimo kol kas nereikia, tačiau kiekvienas iš mūsų gali pasakyti savo nuomonę.

R. Ozolas. Kol kas spaudos vengti, tegul Pirmininkas rengia susitikimus, kartą per mėnesį ir pan.

B. Genzelis. Stenkimės nedaryti to, kas gali pakenkti komisijos darbui; reikia moralinio susitarimo.

K. Lapinskas. Nutariame: 1) žurnalistai nedalyvauja; 2) rengiame spaudos konferencijas; 3) kiekvienas gali pasisakyti, tačiau tai bus tik asmeninė nuomonė.

Pabrėžiu, posėdžio stenogramas gali turėti tik komisijos nariai, jų neplatinti.

<...>

Klausimas „Dėl valdžios struktūros“.

A. Taurantas. Manau, kad darbą pradėjome nuo blogo dalyko – pavadėme rašyti apie žmogaus teises ir laisves, net nenustatę orientyrų, jokių rėmų. Tai bus rašinys laisva tema. Toks darbo organizavimas yra Konstitucijos rengimo vilkinimas. Aš buvau kaltinamas, kad vilkinu, o gaunasi atvirkščiai. Turime pradėti nuo bendros Konstitucijos schemos aptarimo.

V. Andriukaitis. Manau, tai ne vilkinimas, o darbo organizavimas.

K. Lapinskas. Teisininkai rašo apie žmogaus teises atsižvelgdami į metmenis, visuotines ir kitas deklaracijas. Gal pradėkime svarstyti ... Tema: Seimas. Bus vienų ar dvejų rėmų?

R. Ozolas. Turime turėti bendrą Konstitucijos planą.

<...>. Diskusija. Išvada: 1) Seimas – vienų rėmų; 2) Seimo narių skaičius – 140; 3) Seimo rinkimų sistema – nurodyti į rinkimų įstatymą (nustato rinkimų įstatymas).

Vėl diskusija apie rinkimų sistemą. <...>.

R. Ozolas. Siūlau tiesiogiai Konstitucijoje įrašyti, kad rinkimų sistema bus mišri. Tai svarbus principas.

E. Jarašiūnas. Gal dabar laikinai konkrečios sistemos neužfiksuokime, tai ateities dalykas.

V. Andriukaitis. Proporcinė sistema neužkirs kelio asmenybėms. Jeigu įrašysime, ko mes siekiame, tai bus naudinga. Pasisakau už proporcinę sistemą, gal galima ir mišri.

R. Ozolas. Siūlau į Konstituciją įrašyti mišrią sistemą.

K. Lapinskas. Nerašykime, tai rinkimų įstatymo reikalas.

1992 m. vasario 3 d. (pirmadienis). *K. Lapinskas, R. Ozolas, V. Andriukaitis, B. Genzelis, Z. Šličytė, N. Rasimavičius, E. Jarašiūnas, D. Morkūnas, Z. Balcevičius, R. Paulauskas, J. Žilys, R. Mockevičius, V. Sinkevičius. Vėliau ateina A. Taurantas, K. Motieka.*

Svarstyta: Konstitucijos struktūros projektas; Seimas (sk. projektas).

<...>. *E. Jarašiūnas.* Manau, kad reikia atskiro skirsnio „Lietuvos Tauta“. Tai subjektas, suverenas.

B. Genzelis. Iškilis daug ginčų, bus skaldymo. Lenkai ir kiti jausis antros rūšies piliečiais. Konstitucijoje neturi būti miglotų formuluočių.

R. Paulauskas. Jau dabar mus bara už terminą „Lietuvos tauta“. Ypač tautininkai.

R. Ozolas. Svarstykime, tačiau žiūrėkime konsolidavimo prasme. Sunkumai, tai viena, bet juk visada buvo „Lietuvos tauta“. Su šia idėja žengėme į laisvę.

A. Taurantas. Tai principinės reikšmės klausimas. Gal nebūtinai reikia atskiro skirsnio, gal įrašykime į pirmą skirsnį. Žiūrėkime Vokietijos, Ispanijos Konstitucijas.

E. Jarašiūnas. Galime įrašyti ir į pirmą skirsnį, tačiau tai išstipdys suvereną kitose nuostatose. Reikia atskiro skirsnio.

Z. Balcevičius. Jeigu padarysime protingai, bus konsolidavimas. Gal pasisakykime ir apie tautines mažumas?

Z. Šličytė. Kilmės dalykai yra sudėtingi. Lietuvoje seniai gyvenantys žmonės turi būti laikomi Lietuvos tauta. Pvz., karaimai yra Lietuvos tautos dalis.

V. Andriukaitis. Reikia platesnės diskusijos, nes prieštaravimų tikrai bus. Įrašykime į pirmą skirsnį, atskiro nedarykime.

R. Paulauskas. Jeigu bus atskiras skirsnis, bus neblogai. Tačiau aistrų bus daug, demagogai pasinaudos.

A. Taurantas. Žinau vykstančias diskusijas, tačiau draskymosi neturėtų būti.

K. Motieka. Atskirame skirsnyje bus sunku įrašyti. Tačiau į pirmą skirsnį galima įrašyti – tautos apibrėžimą atskleisti per jos suverenitetą, kitus įgaliojimus, nepateikiant pačios tautos apibrėžimo.

K. Lapinskas. Sutarkime: 1) Tautos suverenitetą reikia „vesti“ iš „Lietuvos tautos“ sąvokos; 2) ar pirmame skirsnyje, ar atskirame skirsnyje? Atskiras skirsnis nutolintų Tautos sąvoką, todėl reikėtų įrašyti į pirmą skirsnį.

B. Genzelis. Gal dar padiskutuokime apie „Lietuvos tautą“. Tegul E. Jarašiūnas pateikia pasiūlymus, dabar dar nenuspręskime.

K. Motieka. Metmenų tezes dar reikia diskutuoti. Gal įvesti „Tėvynės“ savoką?

V. Andriukaitis. Atidėkime sąvokų formulavimą, dabar svarstykime struktūrą. Tegul E. Jarašiūnas pateikia formuluotes.

R. Ozolas. Sąvokos yra labai reikšmingos. Nuo to priklausys ir Konstitucijos struktūra. Pvz., žmogaus teisių dalį galima nukelti toliau, o pradžioje rašyti apie tautą ir pan.

V. Andriukaitis. Turinio kol kas nesvarstykime. Tarkimės dėl struktūrinių dalykų. Kokios bus dalys, koks jų turinys.

K. Lapinskas. Paprašykime, kad E. Jarašiūnas parengtų skirsnį apie tautą, vėliau svarstysime.

A. Taurantas. Manau, kad aštuntą skirsnį galima išplėsti ir ten rašyti apie ekonominę sistemą. Pirmame skirsnyje turi likti patys bendriausi dalykai, be ekonomikos. Apie pilietybės dalykus kalbėti atskirame skirsnyje.

K. Lapinskas. Jeigu plačiau rašysime apie ekonomiką, tai primins „seną“ valdymo situaciją. Čia reikėtų tik bendrų principų, ekonomikos laisvės; finansai ir biudžetas priskiriami valstybės veiklai, apie tai taip pat reikės rašyti. Dėl pilietybės – turime įrašyti tik principus, pagrindus, plačiau apie tai rašyti nereikia.

Z. Balcevičius. Antrame skyriuje įrašykime apie tautines mažumas, jų teises.

A. Taurantas. Aš kalbėjau apie tai, kad valstybė nesikištų į ekonomiką ten, kur nereikia.

V. Andriukaitis. Siūlau pažiūrėti į Estijos konstituciją; ten yra ekonominių laisvių dalis, ji išskirta iš kitų teisių ir laisvių. Be to, siūlau iškelti „Vietos savivaldą“ po skirsnio „Finansai ir biudžetas“.

R. Ozolas. Prašau atkreipti dėmesį, kad mus vienija pilietybė. Ar po „Tautos“ skirsnio nereikia apibrėžti pilietybės? Po to „valdžia“ ir t. t. Estai gerai padirbėjo.

N. Rasimavičius. Jeigu rašysime skirsnį apie „Tautą“, įrašysime ir apie tautines mažumas kaip apie tautos dalį.

K. Lapinskas. Susitarkime, kad struktūra yra priimtina, ja reikia vadovautis. Rašyti: 1) apie ekonomiką (kur?); 2) apie „Lietuvos tautą“; 3) Apie pilietybę (gal atskiras skirsnis, gal 1 skirsnyje, gal skirsnyje apie Lietuvos tautą?); 4) apie tautines mažumas.

Z. Šličytė. „Lietuvos tauta“ – gyvenimas Lietuvos teritorijoje ir pilietybės turėjimas.

B. Genzelis. Kol kas nesvarstykime „Seimo“ skirsnio, atidėkime trečiadieniui, turime susipažinti, padiskutuoti. <...>.

Sutarta „Seimo“ skirsnį atidėti iki trečiadienio.

3. Iš dienoraščio

1992 m. spalio 28 d. Per šį mėnesį įvyko labai svarbių dalykų. Visų pirma, nauja Lietuvos Konstitucija. Rugsėjo 29 d. į Juridinį skyrių (Aukščiausiosios Tarybos Juridinį skyrių – *aut. paaiškinimas*) atėjo visų svarbiausių, berods devynių, Aukščiausiosios Tarybos deputatų frakcijų atstovai ir paprašė, kad J. Žilys ir aš pamėgintume iš dviejų Konstitucijos projektų, t. y. iš E. Jarašiūno („Santaros už demokratinę Lietuvą“) ir K. Lapinsko (AT komisijos) padaryti vieną projektą, kuris būtų priimtinas abiem pu-

sėms. Deputatai buvo tiek susiginčiję tarpusavyje, kad nenorėjo girdėti vieni kitų. Sakė, patys mes jau nesusitarsime, net negalime žiūrėti vieni į kitus. Jie buvo sutarę tik dėl kai kurių dalykų, įrašė tai „derybų protokole“, tačiau mums paliko visai laisvas rankas. Svarbiausias dalykas – projektas turi būti priimtinas abiem pusėms. J. Žilys iš karto paprašė indulgencijos – jeigu naujas variantas kuriai nors vienai pusei būtų nepriimtinas, „prašome mūsų labai nebarti“. Deputatai juokaudami pažadėjo, kad paliks galvas ant pečių... Bepigu jiems juokauti – juk ne apie jų, o apie mūsų galvas kalbama!

Dirbome labai intensyviai, kasdien iki gilaus vidurnakčio. Ketvirtadienį, t. y. po trijų dienų, jau turėjome pirminį projekto tekstą. Sunku pasakyti, kokį iš dviejų variantų ėmėme pagrindu, nes naudojome ir vienu, ir kitu. Iš E. Jarašiūno varianto panaudojome skirsnį apie valstybę, tik kai ką patikslinome. Kita dalis – gerokai pertvarkytas K. Lapinsko komisijos variantas. Visų pirma, labai sutrumpintas. Antra, papildytas kai kuriomis nuostatomis iš E. Jarašiūno varianto, numatant daugiau įgaliojimų Prezidentui. Ir trečia, K. Lapinsko komisijos tekstas, tiksliau, nemažai jo dalių, buvo sukeista vietomis, suformuojant naujas jų sąsajas (straipsniai, kai kurie skyriai ir kt.). Dabar, kai pasižiūriu į juodraščių, daug kartų braukytą, klijuotą, taisytą ir pan., – darosi net baugu, kaip drąsiai mes „tvarkėme“ abiejų projektų tekstus. Gal todėl, kad neturėjome išeities – būtinai reikėjo padaryti naują Konstitucijos projekto variantą, kuris galėtų būti tolesnio svarstymo objektu. Žinoma, kiekvienas iš mūsų turėjome savo pažiūras, bet argi jos tuo metu galėjo būti svarbios, ar galėjo kam nors rūpėti... Svarbiausia – padaryti tokį kompromisinį variantą, kad jis tiktų abiem pusėms!

Kodėl deputatai pasirinko būtent mus su J. Žiliu? Pasirodo, prieš tai jų „derinimo“ grupėje dėl to vyko gana smarkūs ginčai, buvo siūlomos įvairios kandidatūros. Kadangi S. Stačiokas buvo pateikęs Liberalų sąjungos parengtą projektą su labai stipriu Prezidentu, jo kandidatūrą atmetė „centristai“ ir „kairieji“. Kitų teisininkų nenorėjo kviesti, nes bijota, jog jie gali palaikyti „kairiujų“ projektą. E. Jarašiūnas pasiūlė, kad dalyvaučiau aš, kaip stipresnio Prezidento šalininkas, bet ne radikalus, kiti, – kad dirbtų J. Žilys, kaip gana nuosaikių pažiūrų žmogus. Atrodo, tik dėl mūsų abiejų neutralumo ir nuosaikumo šis darbas buvo patikėtas būtent mums. E. Jarašiūnas prieš tai kelis kartus buvo atėjęs lyg pasitarti, ar aš sutikčiau atstovauti palyginti stipraus Prezidento variantui ir jį ginti. Apie tai manęs klausinėjo ir V. Žiemelis. Pasirodo, kitų frakcijų atstovai apie parlamentinės respublikos palaikymą klausinėjo J. Žilio...

Projektus rengėme su J. Žiliu, vėliau prisidėjo G. Bulotas. Kai dirbome su projektais, stengėmės atsiriboti nuo bet kokių įtakų. Kitų žmonių nenorėjome kviesti, nes jie mažai žinojo apie tai, dėl ko labiausiai ginčijosi deputatai, turėjo per mažai informacijos apie įvairias „povandenines sroves“, tad iš jų tikėtis kokios nors didesnės paramos buvo nerealū. Dirbome vieni, sekretorei pasakę, kad mūsų nėra. Tačiau ir tai nesutrukdė kai kuriems deputatams, ypač N. Rasimavičiui, kelis kartus ateiti į J. Žilio kabinetą, atsisėsti ir lyg niekur nieko stebėti, kaip mes dirbame. Žinoma, darbas tuojau pat sustodavo, pradėdavome kalbėti apie visai pašalinius dalykus, apie orą ir kitus niekus. Jis suprasdavo, ką tuo norime pasakyti, ir išeidavo. Bet po kurio laiko vėl ateidavo! Kelis kartus koridoriuje buvau stabdomas V. Žiemelio, V. Andriukaičio, Č. Stankevičiaus, kurie klausinėjo, kaip sekasi rašyti, ir kartu bandė paaiškinti, kodėl turi būti daroma vienaip,

o ne kitaip. Č. Stankevičius apskritai abejojo mūsų darbo prasme, tiesiai pasakė, jog neįsivaizduoja, kaip iš šių dviejų projektų galima padaryti vieną, nes jie per daug skirtingi. Tačiau mes mažiausiai galvojome apie tai, kokį projektą imti pagrindu – darėme variantą, kuris galėtų būti priimtinas „abiem pusėms“.

Per 3 dienas ir naktis padarėme naują Konstitucijos projekto variantą. J. Žilys įdėjo deputatams į jų dėžutes (tiems, kurie buvo atėję prašyti, kad parengtume projektą) ir laukėme atsiliepimų. Spalio 4 d. (sekmadienį) buvo sukviestas frakcijų pasitarimas, kuriame „abi pusės“ turėjo pasakyti savo nuomonę. Ryte sutikau akademiką E. Vilką, paklausiau, kaip jis vertina naują projektą. Atsakė, kad jam tekstas priimtinas. E. Jarašiūnas vengė plačiau komentuoti, tačiau supratau, kad ir jis iš esmės neprieštaraus. Dabar reikėjo laukti abiejų deputatų grupių taktinės kovos, įvairių gudrybių, nes kiekviena iš jų vis dar tikėjosi įrašyti į projektą nuostatas, kurių siekė ir anksčiau, ir kurių šiame projekte neliko. Taip ir atsitiko. Nors pasitarimas buvo sukviestas 10 val., ir jame turėjo dalyvauti V. Landsbergis, jis į pasitarimą nespėjo, nes priiminėjo Savanoriškos krašto apsaugos tarnybos (ar pan.) vadovus. Tai buvo pretekstas frakcijų atstovams paprašyti valandos pertraukos, kad būtų galima nuodugniau susipažinti su projektu. Išeinant iš kabineto (308 kab.), jau ant laiptų K. Lapinskas neišlaikė ir mestelėjo J. Žiliui: „Tai ką, tarėtės su Tėtušiu? Kiek jums sumokėjo“? Abu atsakėme, kad dirbome vieni ir visai savarankiškai, kad niekas mums nemokėjo, tačiau, atrodo, K. Lapinskas tuo nepatikėjo...

11 val. atėjo V. Landsbergis ir pakvietė visus susirinkti jo kabinete, nes ten buvo šilčiau. Iš tiesų, buvo truputį šilčiau, nors vis tiek labai šalta. Pirmininkas buvo apsilikęs labai storą megztinį, bet tai mažai gelbėjo, jis nuolat trynė rankas. Mes visi darėme tą patį, tačiau šiame kabinete, tikriausiai, sandariau užsidarė langai, nes buvo kažkaip šilčiau ...

Kaip ir laukiau, pokalbis prasidėjo nuo taktinių gudrybių. E. Vilkas pareiškė, kad šis projektas, tai prezidentinis variantas, kad dešiniųjų pusė gavo tai, ko norėjo (nors dar prieš valandą man sakė, kad jis jam priimtinas!?). Atsakydamas E. Jarašiūnas pasakė, kad Prezidento įgaliojimai yra gana maži, todėl „dešinieji“ nepatenkinti projektu. Tačiau toks parodomasis „nepasitenkinimo“ demonstravimas truko neilgai. Viskas atsistojo į savo vietas, kai Pirmininkas pasakė, kad jis mato neblogas kompromiso paieškas, kad šį variantą galima svarstyti, dėl jo galima tartis ir pan. Po šių žodžių abi deputatų pusės iš karto patvirtino, kad dabar iš tiesų jau yra pagrindas tartis ...

<...>. Savaitė praėjo toliau šlifuojant projektą (žr. „darbinius“ užrašus kitoje knygelėje). „Derinimo“ grupė dirbo labai intensyviai, tačiau kardinaliai naujų idėjų neatsirado. Buvo tikslinamos sąvokos, kai kas sukeista vietomis, patikslinti kai kurie procedūriniai dalykai. Be abejo, tai buvo labai svarbu, tačiau mūsų su J. Žiliu parengtas projektas iš esmės nepasikeitė. Daugiausia laiko sugaišta diskutuojant dėl vienos ar kitos deputatų grupės pasiūlymų įrašyti į tekstą nuostatas, kurių mes atsisakėme, nes jautėme, kad jos bus nepriimtinos arba „kairiesiems“, arba „dešiniams“. Tiesa, kai kuriuos nelabai svarbius dalykus buvome sąmoningai palikę pasiginčyti parlamentarams, kad jie turėtų ką pataisyti ... <...>.

<...>. Spalio 12 d. vakarą darbas „derinimo“ grupėje ėjo gana sparčiai. Visi jautė, kad kritinė riba jau peržengta, „mašina paleista“, jos jau nesustabdysi (be moralinių, po-

litinių ir kitokių nuostolių), tad pastabos ir pasiūlymai buvo arba greitai priimami, arba greitai atmetami. Galutinį tekstą turėjome apie 23.15. Po to Pirmininkas pakvietė visus į savo poilsio kambarį išgerti kavos, arbatos. Atnešė karštų dešrelių. Buvo ir viskio, tiesa, labai nedaug, tik ant butelio dugno, taip pat vienas neatkimštas butelis degtinės. Apie šią „smulkmeną“ rašau tik todėl, kad šia proga buvo pasakytas gana šmaikštus kalambūras: kai Pirmininkas paklausė, nuo ko pradėsime, E. Vilkas atsakė, kad nuo degtinės, nes jos butelis dar neatidarytas – jeigu pradėsime nuo viskio, tai šio butelio vėliau galime negauti.

Pirmininkas padėkojo visiems už darbą, norą susitarti. Apskritai, visų nuotaika buvo gana pakili. Nors kiekvienas, be abejo, galvojo apie tai, kas bus rytoj, ateityje ... Šis nežinios laukimas jautėsi ir Pirmininko susimąstyme, ir K. Lapinsko vidiniame nerime, ir E. Vilko pašmaikštavimuose ... Išsiskirstėme gana greitai, maždaug po pusvalandžio. Mes su J. Žiliu nuėjome pas kompiuteristus ir „suvedėme“ į kompiuterį galutinį projekto tekstą. Buvo po pusiaunakčio (apie 2 val. nakties), kai baigėme darbą ir išėjome namo.

Aukščiausiojoje Taryboje projektas buvo vertinamas gana įvairiai, tačiau už jį balsavo net 98 deputatai. Kai kurių deputatų reakcija buvo netikėta. Antai, nelaukta griežtai prieš projektą pasisakė LDDP frakcija. Tiesa, vėliau jie balsavo „už“, tačiau kritinių pastabų tikrai nepagailėjo. Įdomiai projektas buvo vertinamas ir po to, kai jis buvo paskelbtas visuomenei. Tuo metu Č. Stankevičius buvo išvykęs. Kai grįžo, atsitiktinai susitikome I rūmų koridoriuje. Jis pasakė, kad projektą perskaitė grįždamas kelionėje ir už tokį projektą referendume niekaip nebalsuos, nes jame nustatyta, jog naujas Seimas gali „atkeršyti“ Prezidentui ir skelbti jo pirmalaikius rinkimus. Mėginau paaiškinti, kad šiuo atveju ir Prezidentas turi būti „stabdomas“, jis turi gerai pagalvoti prieš „paleisdamas“ Seimą, pagaliau, tokios atsvaros yra daugelyje pasaulio valstybių. Jis nesutiko ir dar kartą pasakė, jog už tokią Konstituciją nebalsuos. Tačiau po kelių dienų labai nustebino, kai per televiziją ... pradėjo agituoti už Konstituciją. Įdomūs buvo ir „Lietuvos aido“ darbuotojo, vieno iš jo ideologų <...> vertinimai. Kai paklausiau, kaip jis vertina projektą, išgirdau labai skeptišką atsakymą, kad tai „pataisytas K. Lapinsko projekto variantas“. Tačiau po to, kai paaiškėjo Seimo rinkimų pirmo turo rezultatai, jis susitikęs mane ... džiaugėsi: „gerai, jog nors Konstituciją pavyko priimti“. Na štai, pasirodo, Konstitucijos vertę lemia ne jos turinys, o rinkimų rezultatai?! Laikas parodys, kokia iš tikrųjų šios Konstitucijos vertė; manau, kad šiuo laikotarpiu Konstitucija tikrai nebloga.

Išvados

1. Rengiant Konstitucijos projektą daugiausia ir ypač aštriai buvo diskutuojama dėl to, kokia bus valstybės valdžių sąranga, jų įgaliojimai, tarpusavio sąveika. 1992 m. vasarą buvo parengti du alternatyvūs Konstitucijos projektai: Aukščiausiosios Tarybos sudarytos Laikinosios komisijos Konstitucijos projektui parengti pateiktas projektas buvo grindžiamas parlamentinės respublikos valdymo forma, o Sąjūdžio koalicijos „Už demokratinę Lietuvą“ parengtame Konstitucijos projekte dominavo pusiau prezidentinės respublikos valdymo modelis.

2. Siekiant parengti vieną Konstitucijos projektą, kuri būtų galima teikti Tautos referendumui, buvo ieškoma politinių ir teisinių kompromisų. Tam buvo sudaryta Konstitucinių problemų derinimo grupė. 1992 m. rugsėjo pabaigoje–spalio pradžioje iš dviejų alternatyvių Konstitucijos projektų buvo parengtas vienas vadinamasis „kompromisinis“ Konstitucijos projektas, kuris buvo pateiktas Aukščiausiajai Tarybai, o vėliau – Tautos referendumui.

3. Konstitucijos metmenų rengimo, taip pat kita Konstitucijos projekto rengimo medžiaga rodo, kad Konstitucijos projektas kurtas labai sunkiai, diskutuojant dėl daugelio dalykų, o ypač dėl valstybės valdymo modelio. Nors rengiant Konstitucijos projektą buvo naudojamos kitų valstybių Konstitucijomis, tai nereiškia, kad jų nuostatos buvo mechaniškai kopijuojamos ar mėgdžiojamos – jos buvo naudingos informacijos apie galimą konstitucinį reguliavimą požiūriu. Užsienio valstybių teisės specialistų pateikti pasiūlymai taip pat neturėjo kokios nors didesnės įtakos Konstitucijos rengimui. Lietuvos Respublikos Konstitucija yra autentiška Konstitucija, parengta Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatų ir Lietuvos teisės specialistų.

4. Konstitucijos projekto rengimo eiga, o ypač tai, kad labai sudėtingoje politinėje situacijoje buvo rastas politinis ir teisinis kompromisas, buvo parengtas kompromisinis Konstitucijos projektas, parodė, kad Aukščiausiosios Tarybos deputatai, jų frakcijos, nepaisant didelio politinių pažiūrų skirtumo ir nevienodų Lietuvos ateities vizijų, sugebėjo „įveikti“ savo asmenines ir partines ambicijas, susitelkė, elgėsi labai atsakingai, atiduodami prioritetą bendram visuomenės ir valstybės interesui – Konstitucijos parengimui. Laikotarpis, praėjęs po Konstitucijos priėmimo, parodė, jog 1990–1992 m. buvo sugebėta parengti tokią Konstituciją, kuri iki šiol atitinka svarbiausius Tautos ir valstybės siekius ir yra gyvybinga.

Literatūra

-
Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl laikinosios komisijos Konstitucijos projektui parengti sudarymo“. <i>Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios</i>. 1991, Nr. 36-978. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl Lietuvos konstitucingumo raidos“. <i>Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios</i>. 1991, Nr. 32-874. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl pritarimo Aukščiausiosios Tarybos konstitucinių problemų derinimo grupės protokolui“. <i>Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios</i>. 1992, Nr. 24-708.	Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas. <i>Lietuvos aidas</i>. 1992 m. gegužės 1 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas. <i>Lietuvos aidas</i>. 1992 m. gegužės 6 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas. <i>Lietuvos aidas</i>. 1992 m. gegužės 19 d. Lietuvos Sąjūdžio Seimo tarybos 1991 m. spalio 22 d. pareiškimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento institucijos atkūrimo“. <i>Lietuvos aidas</i>. 1991 m. spalio 29 d. Žilys, J. 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos kai kurios teisinės ir politinės ištakos. <i>Jurisprudencija</i>. 2002, 30(22). Žilys, J. Konstitucijos koncepcijos metmenys – žingsnis Lietuvos Respublikos Konstitucijos link. <i>Justitia</i>. 2001, 3.
-

DRAFTING OF THE 1992 CONSTITUTION: PASSAGES FROM THE NOTES OF THAT PERIOD

Vytautas Sinkevičius

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. After the Provisional Basic Law (Provisional Constitution) had been adopted on 11 March 1990, it soon became clear that it did not meet the new needs of the society and the state. It became clear that the new Constitution had to be drafted promptly. Its drafting was taking place at the time of heated discussions about various things, but especially about the structure of branches of state power, the empowerment thereof and their interrelations. The author of the article was a member of the working group drafting the new Constitution. In his article, the author presents passages from the notes made by him about the sittings of the Provisional Commission for Drafting the Constitution and those of its working group. The notes disclose the variety of the views of the deputies and legal specialists and show the difficult way of emergence of the draft Constitution. This is confirmed by the time-line of drafting the Constitution. In 1990 and at the beginning of 1991, the first draft Constitutions were published, which had been drafted by the members of the societies of Lithuanian philosophers and lawyers, by the Lithuanian Democratic Labour Party, etc. Prior to the resolution of the Supreme Council of the Republic of Lithuania of 7 November 1990, a group of deputies was formed for drafting an outline of the concept of the Constitution. On 22 October 1991, the Council of the Seimas of the Lithuanian Sąjūdis Movement made a statement “On the Restoration of the Institution of the President of the Republic”. On 5 November 1991, the Supreme Council of the Republic of Lithuania adopted a Resolution “On the Development of the Lithuanian Constitutionalism”, whereas by its resolution of 10 December 1991 it formed the Provisional Commission for Drafting the Constitution. On 3 March 1992, the said Provisional Commission approved the draft Constitution that it prepared; it was submitted to the Supreme Council. Three members of the Provisional Commission had submitted alternatives to a number of articles of the Constitution. On 21 April 1992, the Supreme Council assented to the work done by the Provisional Commission and decided to publish the draft Constitution so that it could be discussed by the public. On 6 May 1992, the Lithuanian Sąjūdis Movement, the Democratic Party, the Christian Democratic Party, and the Lithuanian Nationalist Union formed a coalition for drafting an alternative draft Constitution; soon the press published the alternative draft Constitution prepared by the Sąjūdis Movement Coalition “For the Democratic Lithuania”. On 23 May 1992, the referendum on the restoration of the institution of the President of the Republic took place—that referendum did not approve the proposal. Thus, two alternative draft Constitutions appeared. The essential difference between those drafts was a different approach to the system of branches of state powers, their empowerment and their interrelation. The draft Constitution prepared by the Provisional Commission was based on the parliamentary republic form of governance, whereas in the draft prepared by the Sąjūdis Movement Coalition “For Democratic Lithuania” the model of half-presidential republic was dominant. In order

to prepare a single draft Constitution, which could then be proposed for the referendum of the Nation, political and legal compromises were sought. For this purpose, the Group for the Adjustment of Constitutional Issues was formed. At the end of September and at the beginning of October 1992, one single (the so-called "compromise") draft Constitution was prepared from the existing two alternative drafts. The Constitution of the Republic of Lithuania was adopted by the Nation in the referendum of 25 October 1992 and came into force on 2 November 1992.

Keywords: *time-line of drafting the Constitution, the Provisional Commission for Drafting the Constitution, two alternative draft Constitutions, compromise draft Constitution.*

Vytautas Sinkevičius, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: konstitucinė teisė, parlamentinė teisė, konstitucinė jurisprudencija, pilietybė.

Vytautas Sinkevičius, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Constitutional Law, Professor. Research interests: constitutional law, legislative law, constitutional jurisprudence, citizenship.